

<https://helda.helsinki.fi>

Ilmasto kuumenee : - muuttuuko turvallisuuspolitiikka?

Kaarkoski, Miina

2020-09

Kaarkoski , M & Kopra , S 2020 , ' Ilmasto kuumenee : - muuttuuko turvallisuuspolitiikka? ' ,
Kosmopolis , Vuosikerta. 50 , Nro 3 , Sivut 3-7 .

<http://hdl.handle.net/10138/320424>

unspecified

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Pääkirjoitus: Ilmasto kuumenee - muuttuuko turvallisuuspolitiikka?

Kosmopoliksen edellinen numero käsitteli koronavirusta. Myös tämä erikoisnumero tarttuu ihmiskuntaa uhkaavaan kriisiin: ilmaston kuumenemiseen. Aivan kuten korona ei ole vain terveysongelma, ilmastokriisissä ei ole kyse pelkästään ympäristökysymyksestä: se on monimutkainen globaali ongelma, jolla on laajoja yhteiskunnallisia vaikutuksia ja johon liittyy monenlaisia epävarmuustekijöitä. Korona- ja ilmastokriiseille on yhteistä myös niiden luonne sellaisena turvallisuushäiriönä, johon sotilaallisiin elementteihin keskittyvä turvallisuuspolitiikka on liian kapea. Kummankaan kriisin syyt ja vaikutukset eivät kunnioita valtioiden rajoja, vaan sitovat ihmiskunnan kohtalot yhteen ja vaativat kansainvälistä yhteistyötä riittävän laajojen ratkaisujen löytämiseksi. Ihmisten hyvinvointi, terveys ja elinolosuhteet ovat vaarantumassa niin, että yhteiskuntia ylläpitävät rakenteet ja poliittiset periaatteet joutuvat äärimmäiselle koetukselle. Ilmaston kuumeneminen uhkaa myös luonnon monimuotoisuutta. Turvallisuutta on syytä jatkossakin miettiä laajan turvallisuuspolitiikan pohjalta, mutta aiempaa konkreettisemmin.

Ilmaston kuumenemista on kansainvälisesti hillittävä rauhan, vakauden ja elinkelpoisen planeetan säilyttämiseksi. Samalla joudumme miettimään, miten yhteiskunnat selviävät niistä poikkeuksellisista tilanteista, joita esimerkiksi sään ääri-ilmiöiden voimistuminen ja ruoantuotannon muutokset tulevat aiheuttamaan eri puolilla maailmaa. Vaikka kasvihuonepäästöjä onnistuttaisiin hillitsemään Pariisin sopimuksen tavoitteiden mukaisesti, yhteiskunnat tulevat jatkossa kokemaan esimerkiksi pahenevaa kuivuutta, rajuja rankkasateita tai myrskyjä, joiden seurauksiin ja mahdollisesti aiheuttamiin laajoihin häiriötilanteisiin on varauduttava.

Koronakriisi on osoittanut, että Suomen huoltovarmuutta on poikkeuksellisten tilanteiden varalta kehitetty pidemmälle kuin esimerkiksi Ruotsissa. Silti huoltovarmuuden toiminnassa ja varustelussa ilmeni vakavia puutteita viime keväänä. Koronakriisin yhteydessä puutteet rajautuivat koskemaan suojaruokavaroja, joilla on ratkaiseva merkitys ihmisten terveyden turvaamisessa ja sitä kautta kriisin hillitsemisessä. Ilmaston kuumenemisen aiheuttamat haitat sen sijaan ovat paljon monimutkaisempia ja oletettavasti vaikeammin rajattavissa, mikä korostaa tarvetta tarkastella varautumista erilaisiin poikkeuksellisiin olosuhteisiin aiempaa syvällisemmin. Suomen puolustuspolitiikassa on perinteisesti keskitytty sotilaallisen maanpuolustuksen teemoihin, ja yhteiskunnan varautuminen muunlaisiin kriiseihin on ollut sivuosassa. Sotilaallisella maanpuolustuksella on edelleen paikkansa, mutta sen rinnalla huoltovarmuuden kehittämisen poliittista painoarvoa tulisi kohottaa. Kyse ei ole vain hallinnon kehittämisestä, vaan periaatteellisesta linjanvedosta siinä, miten yhteiskunta varautuu tulevaan. Tämä

todennäköisesti myös suojelisi demokratian periaatteiden kunnioittamista, jos äkillisten kriisitilanteiden edessä ei niin helposti ajauduttaisi tarpeeseen julistaa poikkeusolot ja rajoittaa ihmisten perusoikeuksia.

Ilmaston kuumenemisen vuoksi useat valtiot, osavaltiot tai paikallishallinnot ovat parin viimeisen vuoden aikana julistaneet ilmastohätätilan. Osaan julistuksista sisältyy oikeudellisia velvoitteita kuumenemisen hillitsemiseksi, mutta suuri osa on symbolisia tekoja ilmastopolitiikan painoarvon alleviivaamiseksi. Kriisipuhetta ilmentäviä käsitteitä on tietoisesti suosittu myös lehdistössä. Esimerkiksi *The Guardian* antoi keväällä 2019 suosituksen terminologiasta, jota tulisi käyttää ilmastomuutoksen käsittelyssä. Lehden linjauksen mukaan ilmaisut kuten ”ilmastohätätila”, ”ilmastokriisi” ja ”globaali kuumeneminen” kuvastavat laimeampia ilmaisuja paremmin tieteellistä näkemystä ilmastomuutoksesta katastrofina ihmiskunnalle. Tieteellinen tutkimus ja empiiriset havainnot ilmakehän lämpenemisestä ja sen aiheuttamista seurauksista antavat hyvät perusteet tuottaa kriisinarratiivia ja motivoida ilmastotoimia tietynlaisella käsitteellistämällä. Hätätalajulistukset ilmastonkuumenemisen nojalla ovat toistaiseksi olleet demokratian ja yksilönvapauksien näkökulmasta toisentyypisiä kuin ne poikkeusolot, joita koronakriisin aikana eri valtioissa on otettu käyttöön. Laajamittaiseen yksilönvapauksien rajoittamiseen tai demokraattisesta päätöksentekoprosessista poikkeamiseen ei ole kuumenemisen seurausten takia vielä ryhdytty. Koronakriisin aikana koetut rajoitukset ja vallan keskittyminen epädemokraattisilla tavoilla joissakin valtioissa on antanut aineksia pohtia, millaiselta tällainen tilanne voisi näyttää.

Korona- ja ilmastokriisiä erottaa kuitenkin erilainen aikajänne. Koronavirus itää kahdessa viikossa ja epidemian taloudelliset ja yhteiskunnalliset vaikutukset ovat jo jossain määrin näköpiirissä. Globaali kuumeneminen sen sijaan etenee hitaasti ja sen vakavimmat vaikutukset kriisiyttävät yhteiskuntia vasta vuosikymmenien kuluttua. Ilmastokriisin vaikutukset ovat toistaiseksi varsin näkymättömiä ihmisten arjessa ainakin osassa maista, eikä välitöntä kriisin tuntua ole. Ilman kokemuspohjaa faktojen käsittely ei ole helposti ymmärrettävissä, ja keskustelu ilmastoturvallisuudesta on jäänyt varsin abstraktille tasolle. Siinä missä koronan kaltainen akuutti kriisi yhdisti Suomessa hallituksen ja opposition yhteiseen rintamaan taistelemaan epidemiaa vastaan, ei ilmastokriisi ole noussut politiikan keskiöön – ilmastomuutoksesta puhutaan useimmiten taloudellisena ja teknisenä kysymyksenä tai sellaisella abstraktilla tasolla, ettei sen merkitystä esimerkiksi Suomen valtiolle ja yhteiskunnalle ole helppo konkretisoida. Uusi tutkimus kuitenkin arvioi, että ilmaston kuumeneminen tulee aiheuttamaan tulevaisuudessa enemmän kuolemantapauksia kuin infektiot.

Koronaepidemiaa ja ilmaston kuumenemistä yhdistää myös se, että kummankin kriisin ymmärtämisessä ja ratkaisemisessa tutkimustiedolla on tärkeä rooli. Korona nousi tutkimusagendalle vasta keväällä, mutta ilmastomuutosta koskevalla tutkimuksella on vahva ja pitkä perusta. Tutkijat ovat yksimielisiä ihmisen roolista ilmastokriisin aiheuttajana, ja

epävarmuustekijät koskevat lähinnä ilmastonmuutoksen ”turvallisen” tason määrittelyä. Ilmaston kuumenemisesta aiheutuvien vaikutusten ketju luonnolle ja yhteiskunnille on kuitenkin niin monimutkainen, ettei tutkimuksen keinoin voida saavuttaa täyttä varmuutta siitä, miten asiat tulevat kehittymään. Sama koskee luonnollisesti myös koronaepidemiaa: epävarman tietopohjan vuoksi poliittisessa päätöksenteossa on punnittava erilaisia näkökulmia ja oltava valmiita tekemään ratkaisuja epävarmalta pohjalta.

Ruotsin korona-strategia on esimerkki tilanteesta, jossa keskustelu on pyritty epäpolitisomaan viranomaistyöksi. Se ei ole mahdollistanut sellaista monipuolista, erilaisista näkökulmista ja vaihtoehtoista käytävää julkista keskustelua kuin Suomen valitsemassa poliittisemmassa tavassa käsitellä kriisiä. Monipuolinen eri näkökulmien puntarointi ei toki tarkoita sitä, että päätöksenteossa pitäisi huomioida mielipiteet, joita niin sanotut kokemusasiantuntijat tai skeptikot ovat esittäneet sekä ilmastonmuutoksesta että koronapandemiasta varsin kärkevästi esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. ”Totuuden jälkeinen aika” korostaa kuitenkin asiantuntijoiden ja poliitikkojen vastuuta artikuloida selvästi ja yleistajuisesti, mikä erottaa perustellut väitteet perusteettomista oletuksista.

Yhteistä korona- ja ilmastokriisille on myös se, että kummankin ratkaisemisessa kansainvälinen yhteistyö on ensisijaista. Ilman tehokkaita ja kattavia kansainvälisiä toimia kumpakaan kriisiä ei voida ratkaista: kansallisen tason varautuminen on siis tärkeää, mutta loppujen lopuksi toissijaista. Vain kunnianhimoisin kansainvälinen päästövähennyksin voidaan ehkäistä ilmaston kuumenemiseen liittyvien turvallisuushkien realisoituminen meillä ja muualla. Kansainväliset ilmastoneuvottelut ovat kuitenkin osoittautuneet hyvin hitaaksi prosessiksi, jota vaivaa krooninen johtajuusvaje. Myös koronakriisi on selkeästi osoittanut Euroopan unionin sisäisen solidaarisuuden puutteen sekä Yhdysvaltain haluttomuuden ja kyvyttömyyden ottaa kansainvälistä johtajuutta, Kiinan roolista puhumattakaan. Loppuvuodeksi 2020 suunniteltu kansainvälinen ilmastokokous siirrettiin koronan vuoksi ensi vuoteen, mutta kuluvan vuoden loppuun mennessä kaikkien Pariisin sopimuksen osapuolten tulee julkaista päivitetyt kansalliset päästövähennystavoitteensa. Jää nähtäväksi, vesittääkö koronakriisin aiheuttama taloustaantuma päästövähennysten kunnianhimon vai onnistuvatko valtiot nivomaan talouden elvytyksen ja ilmastotavoitteet yhteen. Ilman Yhdysvaltain osallistumista ilmastokriisin etenemisen pysäyttäminen on kuitenkin vaikeaa, jos ei mahdotonta. Marraskuun presidentinvaalit ovatkin vedenjakajan roolissa myös ilmastopolitiikan kannalta.

Tämän numeron tekstit pureutuvat ilmaston kuumenemisen turvallisuuspoliittisiin ulottuvuuksiin Suomessa ja kansainvälisellä tasolla. Lehden ensimmäisessä tutkimusartikkelissa Emma Hakala tarkastelee ilmastonmuutosta uudenlaisena turvallisuushkana, jonka torjumiseen perinteinen turvallisuuspolitiikka ja sen keskeisimmät toimijat eivät suoraan tarjoa keinoja. Ilmastonmuutoksen aiheuttamat kaikkein pahimmat sääriskit eivät välttämättä kohdistu Suomeen, mutta esimerkiksi kansainvälisen kaupan häiriöillä on merkittäviä vaikutuksia

ulkomaankaupasta riippuvaisessa Suomessa. Niinpä ilmastonmuutoksen riskit koskevat talouden ja yhteiskunnan rakenteita, ja varautumiskeinojen kehittämistä pitäisi lähestyä laajemmasta näkökulmasta kuin valtion rajojen suojelemisesta tai mahdollisuudesta sulkea rajat poikkeustilanteissa. Hakala käsittelee kokonaisturvallisuuden käsitettä turvallisuuspoliittisena lähestymistapana, jonka puitteissa myös ilmastonmuutoksen turvallisuusvaikutuksiin varautumista voitaisiin kehittää. Turvallistamisteorian puitteissa Hakala analysoi huoltovarmuutta määrittävistä politiikka- ja strategiadokumenteista, miten ilmastonmuutos näkyy osana turvallisuuskeskustelua ja kokonaisturvallisuuteen kuuluvaa huoltovarmuutta. Artikkelin johtopäätöksenä on, että ilmastonmuutos on huomioitu huoltovarmuuden toimintakentässä, mutta se ei ole johtanut uusiin toimenpiteisiin tai käytäntöihin. Ilmastonmuutoksen ennakoivampi ja syvällisempi huomioiminen turvallisuuskeskustelussa voisi Hakalan mukaan kuitenkin olla keino välttää sellaisia demokratian toteutumiselle haitallisia seurauksia, joista turvallistamisteorian piirissä on varoitettu.

Numeron toisessa artikkelissa Miina Kaarkoski tarkastelee, millaisissa merkityksissä ilmastonmuutosta on käsitelty Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa ja miten sen aiheuttamia turvallisuusvaikutuksia on politiikassa käsitteellistetty. Artikkelissa poliittisen puheen analyysimenetelmien soveltaminen turvallisuus- ja puolustuspoliittisiin selontekoihin ja eduskuntakeskusteluihin avaa politisoitumisen prosessia kielellisestä näkökulmasta ja osoittaa, kuinka ilmastonmuutoksen turvallisuusvaikutusten merkitys on tullut laajemmin hyväksytyksi ja täsmällisemmin eritellyksi. Poliittisen enemmistön tuki yleiselle asevelvollisuudelle ja kansallisen puolustuskyvyn ylläpidolle on säilynyt Suomessa vankkana, ja kylmän sodan jälkeen tapahtuneet muutokset uhkakuvia koskevissa käsityksissä ovat olleet vähäisempiä kuin monissa muissa eurooppalaisissa valtioissa. Eduskunnassa on silti ajoittain esitetty puheenvuoroja, joissa on ilmennyt kilpailevia ideologioita näkemyksiä rauhaa ylläpitävästä politiikasta ja Suomen poliittisen linjan uudelleen painottamisesta esimerkiksi ilmastonmuutoksen aiheuttamien turvallisuusuhkien nojalla. Artikkelin valaisee politisoitumisen prosessia, jossa ilmastonmuutos on poliittisella puheella pyritty siirtämään kansalliseksi varautumisen kysymykseksi. Ilmastonmuutos onkin vahvistanut poliittista kiinnostusta kokonaisturvallisuuden ja huoltovarmuuden käsitteisiin ja toimintamalleihin.

Sanna Kopran artikkeli keskittyy kansainvälisen ilmastopolitiikan teoreettiseen keskusteluun. Kopra rakentaa argumenttinsa kansainvälisten suhteiden englantilaisen koulukunnan ja kansainvälisen ilmastojohtajuuden kirjallisuuden pohjalta. Hän väittää, että ilmastonmuutoksen turvallisuusulottuvuuksien vuoksi suurvalloilla on erityinen vastuu ottaa johtajuutta kansainvälisessä ilmastopolitiikassa. Artikkelin empiirinen analyysi kuitenkin viittaa siihen, että ainakaan toistaiseksi Yhdysvallat, Kiina tai Euroopan unioni eivät ole valmiita ottamaan englantilaisen koulukunnan näkemyksen mukaista erityistä johtajuutta kansainvälisen turvallisuuden ja oikeudenmukaisuuden takaamiseksi. Mikäli ilmastonmuutoksen turvallistaminen etenee kansainvälisellä tasolla, tilanne voi kuitenkin muuttua ja kansainvälinen

yhteisö voi alkaa voimakkaammin vaatia suurvaltoja kantamaan erityistä vastuuta ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi ja siihen sopeutumiseksi. Kopra pitää kuitenkin epätodennäköisenä, että suurvaltojen erityinen ilmastovastuu tultaisiin ikinä kirjaamaan kansainvälisiin sopimuksiin.

Sanna Erkamon katsausartikkeli perustuu Ilmatieteen laitoksen julkaisemaan raporttiin ilmastonmuutoksen turvallisuusuuhkista Suomessa. Erkamo osoittaa, että ei vain ilmastonmuutos, vaan myös sen huonosti suunniteltu tai toteutettu hillintä, voi aiheuttaa merkittäviä turvallisuusuuhkia yhteiskunnassamme sekä globaalisti. Suoraan ilmastonmuutoksesta johtuvat fyysiset turvallisuusriskit, kuten rankkasateet, suurtulvat, merenpinnan nousu ja kuivuus, uhkaavat väestön terveyttä, hyvinvointia ja elinkeinoja sekä yhteiskunnan huoltovarmuutta, taloutta ja niihin oleellisesti liittyviä kriittisiä infrastruktuureja, resurssivirtoja ja logistisia järjestelmiä. Lisäksi ilmastonmuutos aiheuttaa monenlaisia epäsuoria uhkia, kuten terveysuhkia ja geopoliittisia jännitteitä. Ilmastonmuutoksen ja konfliktien yhteydestä sen sijaan toistaiseksi ei ole riittävästi empiiristä näyttöä. Koska ilmastonmuutoksen hillintä edellyttää paitsi fossiilisten polttoaineiden vähentämistä, myös päästöintensiivisten toimintojen ja kulutuksen vähentämistä sekä teollisuus- ja toimialojen sääntelyä ja/tai rajoittamista, voivat yksilöt ja yhteisöt kokea hillintätoimien uhkaavan niille merkityksellisiä elämäntapoja ja identiteettejä. Tämä taas voi aiheuttaa voimakastakin vastarintaa ja täten yhteiskunnallista epävakautta. Tällaisia siirtymäriskejä eli ilmastonmuutoksen hillintätoimiin liittyviä tai niiden synnyttämiä sosiaalisia, poliittisia ja geopoliittisia ongelmia tai jännitteitä on jo nähtävissä eri puolilla maailmaa. Myös Suomessa niihin tulisi varautua entistä paremmin, jotta ilmastopolitiikasta ei muodostu yhteiskuntaa polarisoiva tekijä.

Lassi Heinisen keskustelupuheenvuoro on lyhennelmä hänen Arktisen politiikan professuurinsa jäähyväisluennosta 28.11.2018 Lapin yliopistossa. Hän kuvaa, kuinka 1960-luvun yhteiskunnallisen ympäristöherätyksen myötä ympäristökysymykset alkoivat nousta politiikan tutkimuksen agendalle ja peilaa oman mittavan, etenkin ympäristönmuutoksen turvallisuusulottuvuuksia painottavan tutkimusuransa kulkua tässä valossa. Heininen painottaa turvallisuuspolitiikan paradigman muutoksen tärkeyttä: vain laajalla turvallisuuskäsityksellä voidaan vastata ilmastonkuumenemisen ja muiden ympäristökriisien aiheuttamiin turvallisuusuuhkiin. Tämän vuoksi Heininen pitääkin outona, että vain murto-osa politiikantutkijoista on toistaiseksi osoittanut kiinnostusta kriittistä ympäristöntutkimusta kohtaan.

Risto-Matti Matero keskustelee kirja-arvostelussaan Lassi Heinisen ja Heather Exner-Pirotin toimittamasta *Climate Change and Arctic Security – Searching for a Paradigm Shift* -kirjasta. Matero nostaa kirjan keskeisimmäksi anniksi kansallisvaltionsidonnaisen turvallisuusajattelun ongelmallisuuden ja arktisen paradoksin ja paradigman muutoksen käsitteiden käyttökelpoisuuden tämän ongelmallisuuden analysoimisessa.

Kiitämme lämpimästi kirjoittajia, vertaisarvioijia ja lehden toimitusta heidän arvokkaasta työpanoksestaan ja tuestaan tämän erikoisnumeron toteutuksessa. Toivomme, että onnistumme osoittamaan, miksi on erityisen tärkeää, että ilmaston kuumeneminen otetaan keskeiseksi osaksi yhteiskunnan turvallisuutta koskevassa päätöksenteossa meillä ja muualla.

Espoossa ja Nummisissa 20 elokuuta 2020

Miina Kaarkoski Sanna Kopra